

KVALITET SVAKIDAŠNJEG ŽIVOTA DRUŠTVENIH GRUPA

Neki osnovni materijalni pokazatelji

Vladimir Lay

Institut za društvena istraživanja, Zagreb

Na osnovu rezultata istraživanja socijalne strukture u SR Hrvatskoj analiziraju se neki osnovni materijalni pokazatelji uvjeta života, odnosno kvaliteta svakidašnjeg života. Prikazani su slijedeći pokazatelji: materijalna primanja i problemi, uvjeti stanovanja, opremljenost domaćinstva, prijevozna sredstva, i način i mjesto provođenja godišnjeg odmora.

Osnovni je nalaz istraživanja, sa manjim odstupanjima kod pojedinih pokazatelja, da hijerarhija društvenih grupa prema kvaliteti svakidašnjeg života izgleda ovako: u gornjem dijelu društvene ljestvice su politički rukovodioci, te direktori u privrednim organizacijama i neprivrednim ustanovama; u središnjem dijelu se nalaze pripadnici inteligencije, obrtnici-privatnici, te službenici; dok se u donjem dijelu društvene ljestvice nalazi radništvo svih kvalifikacija i »čisto« seljaštvo. Prikazani rezultati, pretpostavljamo, uspješno mogu poslužiti različitim teorijskim razmatranjima i problematiziranjima socijalne strukture i kvalitete života.

Kako živi narod? Kakva je empirijska materijalna egzistencija stanovništva i kakve su razlike između pojedinih njegovih dijelova, između pojedinih društvenih grupa? Što karakterizira one koji su prema nizu pokazatelja na vrhu društvene ljestvice u našem društvu, a što one koji su na dnu? Kako i koliko su bogati naši bogataši, te kako i koliko su siromašni naši donji socijalni slojevi? Kako u ovom razdoblju, koje se nerijetko kvalificira kao razdoblje društvene i ekonomske krize — a može se pretpostaviti da takvo stanje potencira razlike između društvenih grupa — žive u nas »upravljački slojevi«, kako »posredni«, a kako »izvršni«?

Tema kojom se bavi ovaj prilog, koji ima karakter istraživačkog izvještaja, dakako ne pruža odgovore na sva postavljena pitanja. Pred čitaocem je pregled rezultata istraživanja koji se odnose na neke osnovne materijalne pokazatelje uvjeta života, odnosno kvaliteta svakidašnjeg života društvenih grupa.

Recimo odmah, razlike između pojedinih društvenih grupa su prisutne. One su, izrazite, a u slučaju nekih pokazatelja i vrlo izrazite. Ocjenjujemo da će u tom smislu rezultati biti solidna građa za problematiziranje društvenog položaja pojedinih društvenih grupa, za pitanja prirode socijalne strukture našeg društva, kao i za pitanja globalnog društvenog odnosa na temelju kojeg se struktura reproducira.

Rezultati koje ovdje prikazujemo sigurno nemaju karakter otkrića. Njihov značaj nije u nekoj novoj istini koju nam donose, već u njihovom numeričkom, empirijskom karakteru, te određenoj cjelovitosti i objektivnosti koje omogućavaju rekonstrukciju socijalne stvarnosti, a posebno aktuelne socijalne strukture.

U fokusu istraživanja bila je socijalna struktura stanovništva SR Hrvatske, koju smo pokušali rekonstruirati preko niza različitih obilježja, od kojih ona o kojima je ovdje riječ čine tek manji dio. Kvalitet svakidašnjeg života per se, u nekom sustavnom smislu, nije bio predmet ovog istraživanja.¹

Cjelovito istraživanje kvaliteta svakidašnjeg života zahtjevalo bi uvid u praksu zadovoljavanja (način, razmjeri i tsl.) i razvijanja tri osnovna kruga potreba. Ti krugovi se najsazetije mogu izraziti trijadom: A. imati-materijalne potrebe-potrebe nedostajanja-oskudica/obilje; B. ljubiti-societalne potrebe-potrebe odnošenja-anomija/ljubav, prijateljstvo, solidarnost, akcija; C. biti-personalne potrebe-potrebe samorealizacije-otuđenje/razotuđenje. Osnovne dimenzije kvaliteta života — koje mnogi autori navode kao okosnicu ovog koncepta, koji ima sposobnost da funkcionira kao sabiratelj atomizirane i kompleksne empirijske egzistencije društva — su: socijalno blagostanje, sigurnost, sloboda, te samoidentitet.

Empirijske dimenzije, za koje se u kontekstu svakog konkretnog društva mogu konstruirati adekvatni indikatori, jesu slijedeće: zdravlje, ishrana, zaposlenost — uvjeti rada — materijalni položaj, obrazovanje, stanovanje, slobodono vrijeme — rekreacija, sigurnost (različiti aspekti), sloboda (autonomija i participacija), te samoidentitet (osobni integritet). Ovdje smo naveli dimenzije oko kojih je među različitim autorima postignut visoki konsensus. Varijacije se prije svega odnose na nematerijalne aspekte kvaliteta života.

Teme i obilježja koja su realizirana u okviru ovog istraživanja, a koja, kao što će se vidjeti, valja dovesti u vezu s nekolicinom navedenih dimenzija, jesu:

1. materijalna primanja i problemi (ukupna novčana primanja po članu domaćinstva, prihodi iz dopunskog rada, dječji dodatak, krediti, najveći problem domaćinstva).

2. uvjeti stanovanja (stambeni status, broj m² i broj soba, postojanje vodovodnih instalacija, WC-a s ispiranjem, kupaone te parketa, posjedovanje dodatne kuće ili stana, posjedovanje vikendice),

¹ U Jugoslaviji su na temu kvaliteta života do sada provedena dva istraživanja. Jedno je, sredinom sedamdesetih godina, u Zavodu za urbanizam SR Srbije, u okviru izrade Prostornog plana Srbije, započeo Jerzy G. Gorszewski, a radio ga je na temelju statističkih podataka. Vidjeti: J. G. Gorszewski, *Kvalitet života stanovništva Srbije*, Beograd, 1978. Drugo su prema autonomnoj zamisli proveli sociolozi Instituta za sociologiju iz Ljubljane. Istraživanje je tokom 1984. godine, metodom ankete a na uzorku od 2.471 ispitanika, pretreslo gotovo sve relevantne materijalne aspekte kvaliteta života. Vidjeti: grupa autora, *Kvaliteta življenja v Sloveniji*, fazno poročilo, Institut za sociologijo univerze, Ljubljana, januar 1985.

3. opremljenost domaćinstva (tridesetak elemenata — od egzistencijalnih, preko »redovnih«, do »luksuznih«, te umjetničkih),
4. prijevozna sredstva (od bicikla, pa automobila, do jahte),
5. prehrana (potrošnja osam vrsta prehrambenih artikala),
6. način odijevanja (od šivanja u kući, konfekcijskog odijevanja, do kupovine odjeće i obuće u inozemstvu),
7. način i mjesto provođenja godišnjih odmora.

Prikaz rezultata je organiziran tako da su navedene grupe obilježja istovremeno i naslovi poglavlja. Svi pokazatelji koji su bili zastupljeni u anketnom upitniku i koji su strojno obrađeni nisu ovdje prikazani. Odabrani su oni za koje smo smatrali da su najvažniji i najrječitiji. Podaci su obrađeni i prikazani po osnovnim društvenim grupama, koje su bile i temelj uzorka. Da se podsjetimo, to su bili: politički rukovodioci (P), direktori (D), inteligencija sistemskog rada (IS), inteligencija potrebnog rada (IP), KV i VKV radništvo, NKV i PKV radništvo (NKV), službenici (S), obrtnici (O), te individualni poljoprivrednici (Po).³ Izvan okvira interpretacije rezultata putem komparacije društvenih grupa ovdje nismo izlazili.⁴

Navedeni rezultati nisu dostatni za cjelovitu rekonstrukciju materijalnih aspekata kvaliteta svakidašnjeg života. Ono što rezultati zasigurno omogućavaju jest da se naznače razlike između društvenih grupa u nekim osnovnim materijalnim pokazateljima uvjeta života. Ma koliko ta slika bila štura i reducirana, ocjenjujemo da je indikativna i da uspješno može »hraniti« teorijska razmatranja o kvalitetu života, te o socijalnoj strukturi u cjelini.

Materijalna primanja i problemi

Podaci o materijalnim primanjima, koji su dobijeni 1984. godine, u pogledu iznosa danas više nisu aktuelni. Pretpostavljamo, međutim, da su odnosi između osnovnih društvenih grupa ostali manje-više isti. Također pretpostavljamo da je ponderiranjem dobijenih iznosa određenim koeficijentom moguće podatke aktualizirati i u pogledu značenja apsolutnih iznosa.

Od ispitanika smo prvo tražili da nam saopće »ukupan novčani prihod domaćinstva u zadnjem mjesecu«. Rezultati su prikazani u tablici 1.

Rang lista društvenih grupa, prema iskazu o ukupnim novčanim primanjima po članu domaćinstva, idući od »bogatih« prema »siromašnima« izgledala bi ovako:

1. politički rukovodioci
2. direktori
3. inteligencija sistemskog rada
4. inteligencija potrebnog rada
5. obrtnici

² Tome valja dodati i teme o uvjetima rada, te o načinu provođenja slobodnog vremena. Vidi npr. prilog B. Krištofića u ovom broju.

³ U zgradama su kratice koje se koriste u prikazu rezultata.

⁴ Postoje li, npr., razlike između radništva u velikim gradovima i radništva u tzv. provinciji? Ili, npr., kakav je odnos materijalnih primanja između žena i muškaraca unutar iste društvene grupe? Prikupljeni i obrađeni podaci stoje na raspolaganju za daljnju obradu i interpretacije.

6. službenici
7. KV/VKV radnici
8. NKV/PKV radnici
9. individualni poljoprivrednici

Tablica 1

**UKUPNA MJESEČNA NOVČANA PRIMANJA
PO ČLANU DOMAĆINSTVA (‰)**

Društvena grupa	Iznos		
	do 10.000 din.	10.000—30.000 din.	više od 30.000 din.
P	3,0	74,2	22,8
D	5,5	85,8	8,7
IS	8,6	81,4	10,0
IP	10,7	80,9	8,4
S	33,3	64,5	2,2
KV	55,0	44,8	0,2
NKV	67,1	32,4	0,5
O	35,5	54,4	10,1
Po	82,2	17,3	0,5

$\chi^2 = 1636,3$

N = 3.619 (na pitanje nije odgovorilo 234 ispitanika).

Dakako, ta se slika temelji na generalizaciji koja vodi računa o glavnim tendencijama, što ne isključuje to da neki pripadnici »siromašnijih« društvenih grupa praktično pripadaju »bogatijima« i obrnuto. Navedena nam rang-lista na jednostavan način predočava ukupnu socijalnu strukturu, u kojoj su društvene grupe hijerarhijski poredane prema jednom od najelementarnijih pokazatelja materijalnog položaja. Kao što ćemo vidjeti, pregled rezultata će pokazati da se takav redoslijed može uzeti kao konstitutivan za ukupnu socijalnu strukturu u nas i na temelju ostalih pokazatelja materijalnih uvjeta života. Kod obrtnika se na pojedinim pokazateljima pokazuju nešto veća odstupanja. Isto tako, oba su tipa inteligencije po nizu obilježja često sličnija jedan drugome, nego što inteligencija koja se bavi sistemskim radom pripada gornjem dijelu društvene ljestvice (gdje suvereno »vladaju« politički i privredni rukovodioci, odnosno direktori). Donji dio društvene ljestvice, prema većini ostalih pokazatelja, gotovo bez značajnijih odstupanja drže radnici i »čisti« seljaci. Službenici se sistematski distanciraju od njih, mada pojedine grupe dijele materijalnu sudbinu radnika. U daljem prikazu rezultata o materijalnim uvjetima života, nešto ćemo veću pažnju posvećivati upravo ovoj posljednjoj trećini društvene ljestvice.

U pogledu ostvarivanja prihoda iz dodatnih djelatnosti, dominiraju prihodi od poljoprivrede,⁵ te od rada »u fušu«. Među radnicima svih kvalifika-

⁵ Vrtom raspolaze 83% individualnih poljoprivrednika, 62% NKV/PKV radnika, 57% službenika, 52% KV/VKV radnika, 46% obrtnika, 28% pripadnika inteligencije, 28% političara i 26% direktora.

cija dodatne prihode ima 37%, među službenicima 31%, među inteligencijom 25%, a među direktorima 24%. Na vrhu ljestvice dodatnih prihoda su, dakle, radnici, a na dnu individualni poljoprivrednici. Politički rukovodioci, sa učešćem od 28%, nalaze se u sredini. Prihodi od dodatnih djelatnosti su sigurno višeznačni. Oni imaju funkciju da »krpaju« osobne dohotke⁶ ali i da funkcioniraju kao način sticanja sredstava za zadovoljavanje »viših« potreba.

Društvene grupe vrlo nejednako primaju dječji dodatak. Među NKV/PKV radnicima dodatak je primalo 24%, među KV/VKV radnicima 18%, a među službenicima 5%. Učešće ostalih društvenih grupa, a posebno rukovodilaca, ovdje je praktički zanemarivo.

Od ispitanika smo tražili da nam saopće »trenutno najveći materijalni problem u domaćinstvu«. Najveći broj odgovora, da takav problem uopće postoji, dali su NKV/PKV radnici (72%), a najmanji broj potiče od političkih rukovodilaca (46%). Individualni poljoprivrednici, KV/VKV radnici, službenici i inteligencija bliži su gornjem polu, a direktori i obrtnici donjem polu. Najčešći problem koji se navodi jest gradnja, odnosno dovršenje kuće, ili kupovina stana te učešće u dobijanju stana. Pored toga se, u manjim razmjerima i u svim društvenim grupama, kao problemi navode — opremanje stana, nedostatak novca za život (kakav život?), te nabavka vozila.

Uvjeti stanovanja

Uvjete stanovanja, koji višestruko determiniraju ukupni kvalitet svakidašnjeg života,⁷ pokušali smo rekonstruirati preko podataka o stambenom statusu, o veličini stambene površine, o broju soba, te putem podataka o opremljenosti stana vodovodnom instalacijom, postojanju WC-a sa ispiranjem, kupaone i parketa. Pored toga, dajemo prikaz rezultata o posjedovanju dodatne kuće ili stana, te posjedovanju vikendice.

U pogledu stambenog statusa ispitanika ponavlja se slika ustanovljena u prethodnim urbano-sociološkim istraživanjima. Gornji slojevi društva češće su nosioci stanarskog prava. Među političarima takvih je u ovom istraživanju 57%, među direktorima 54%, među inteligencijom 37%, te među službenicima 25%. Među radnicima taj privilegirani stambeni status ima tek njih 16%. Među podstanarima — tim stambeno najmanje privilegiranim življem — prednjače pripadnici inteligencije potrebnog rada (12%) i radnici svih kvalifikacija (11%).

Među vlasnicima kuća najbrojniji su radnici — takvih je 47% (iz podataka o stambenoj površini i broju soba vidljivo je o kakvim je kućama pretežno riječ), dok ih je najmanje među političarima — 29%. U stanovanju kod roditelja prednjače službenici (29%), slijede NKV/PKV radnici (24%), te KV/VKV radnici (19%). Vidljivo je da je privilegirani status nosilaca stanarskog prava karakterističniji za gornje društvene grupe. Ostali, manje privilegirani oblici statusa (pri čemu valja istaći da je vlasništvo dvoznačnog ka-

⁶ Onih kojima ukupni novčani prihod nije prelazio 5.000 dinara među NKV/PKV radnicima bilo je 27%, a među KV/VKV radnicima 12%.

⁷ Vidjeti o tome u prilogu Ivana Rogića pod naslovom »Obilježje urbanizacijskog procesa i takozvano stambeno pitanje«, u knjizi »Stambena politika i stambene potrebe«, NIRO »Radničke novine«, Zagreb, 1987, str. 15—25.

raktera — ima raskošnih kućerina, ali i skromnih, sklepanih kućeraka) karakterističniji su za srednje i donje društvene grupe.

Veličina stambene površine, broj soba, te opremljenost stana osnovnom infrastrukturom, standardni su pokazatelji kvaliteta uvjeta stanovanja.⁸ Najjednostavnije rečeno, i ovdje su društvene grupe iz gornjeg dijela društvene ljestvice u boljem, a one iz donjeg dijela u lošijem položaju. U prikazu u tablici 2 izdvojili smo društvene grupe na gornjem i donjem polu (rukovodioci i radnici), odabравši iz nekoliko pokazatelja najnepovoljnije solucije. Intenzitet učešća u tim nepovoljnostima rječito oslikava diobu socijalne strukture na one »klase, slojeve koje imaju« (više) i »klase, slojeve koje nemaju« (više), potvrđujući da je faktor »imati« jedan od stožera hijerarhijskog strukturiranja življa.⁹

Tablica 2

UVJETI STANOVANJA — UČEŠĆE U NEPOVOLJNOSTIMA KOD RUKOVODILACA I RADNIKA (0%)

Društvena grupa	Uvjet do 15 m ² po članu domaćinstva	do 2 sobe	nema vodovod	nema WC s ispiranjem	nema kupaonu	nema parket
P (401)	21	32	1	1	15	5
D (384)	18	29	0	0	1	7
KV (406)	43	47	18	16	19	35
NKV (402)	52	55	36	34	36	56
Zajedno (2079)	30					

Ako stambenu površinu ispod 15 m² shvaćamo kao substandardnu (za 10 m² se smatra da je tzv. patološki minimum), onda cca 50% radništva, 30% službenika i 25% inteligencije živi u takvim uvjetima. U situaciji da ima više od 25 m² po članu domaćinstva — što možemo smatrati nadstandardom za naše ukupne uvjete — nalazi se 42% obrtnika, 33% političara, 28% direktora, 27% pripadnika sloja inteligencije, 24% službenika, te 16% radnika.¹⁰

Društvene grupe s donjeg dijela društvene ljestvice, a posebno NKV radnici, u cca 1/3 slučajeva nisu dosegli minimalne civilizacijske standarde koje karakterizira postojanje vodovoda, WC-a s ispiranjem i kupaone. Podaci o rasprostranjenosti parketa pokazuju da za 1/3 do 1/2 »donjih« društvenih grupa to predstavlja luksuz.

Elementarnu sliku kvaliteta stanovanja dopunit ćemo podacima o posjedovanju dodatne kuće, ili stana, te vikendice. Od 6—16% ispitanika iz svake društvene grupe dalo je iskaz da posjeduju dodatnu kuću ili stan (da li su iskazi na ovu temu bili vjerodostojni, ostaje upitno). Na gornjem polu nalaze se obrtnici (16%), a na donjem NKV radnici (6%). U pogledu posjedovanja

⁸ Vidi npr. indikatore za dimenziju stanovanja, i prve rezultate obrade, u spomenutom slovenskom istraživanju kvaliteta života (str. 101—110).

⁹ Stanislaw Ossowski, u knjizi »Klasna struktura u društvenoj svijesti«, Naprijed, Zagreb, 1981., problematizira značaj faktora posjedovanja u konstituiranju klasne strukture društva.

¹⁰ Vidi o takvoj kvalitativnoj diferencijaciji uvjeta stanovanja u spomenutom istraživanju »Kvaliteta života u Sloveniji«, str. 104.

vikendice, distribucija po društvenim grupama je slijedeća: posjeduje je 25% političara, 21% direktora, 15% inteligencije, 9% službenika i obrtnika, 3% radništva. Te podatke dopunjuju oni o mjestu provođenja godišnjih odmora, gdje se kod gornjih društvenih grupa vikendica znatno češće pojavljuje.

Podaci o uvjetima stanovanja s manjim izuzecima potvrđuju prethodno naznačen hijerarhijski redoslijed društvenih grupa. Izuzeci se prije svega odnose na obrtnike, koji se ovdje pojavljuju u povoljnijem položaju. Rukovodioci su ponovo na gornjem polu, radništvo na donjem, a seljaštvo potpuno na dnu. Inteligencija i službenici su u sredini. Dakako, pojedinci iz ovih grupa gostuju među stambeno »bogatijima«, ali i među stambeno »siromašnijima«.

Opremljenost domaćinstva

Do sada prezentirani podaci o materijalnim primanjima i uvjetima stanovanja su elementarne naravi i najupečatljivije diferenciraju društvene grupe. Ti aspekti kvaliteta svakidašnjeg života često determiniraju oblik, razmjere, brzinu razrješavanja ostalih materijalnih potreba porodica i domaćinstava. U slučaju pokazatelja koje ćemo sada prikazati, razlike između društvenih grupa nisu toliko upečatljive, ali je neosporno prisutna određena tendencijska pravilnost koja slijedi onu naznačenu.

U anketnom upitniku smo od ispitanika zatražili informacije o tridesetak elemenata,¹¹ u rasponu od onih koji se u našim civilizacijskim uvjetima i na našem stupnju razvoja mogu smatrati elementarnim, preko onih koji su manje-više mogu smatrati »redovnim« (npr. stroj za pranje rublja, telefon i tsl.), do »luksuznih« (npr. stroj za pranje posuđa, Hi-Fi uređaji i tsl.). Pored toga zavirili smo u posjedovanje biblioteke (cca 100 i više knjiga) umjetničkih predmeta i sličnih elemenata materijalnog standarda koji su više okrenuti »nogradnji«, odnosno kulturi življenja.

Iscrpan izvještaj o distribuciji posjedovanja svakog od navedenih elemenata oduzeo bi isuviše prostora, a ne bi uvijek bio niti indikativan. Stoga smo, rukovodeći se rezultatima, napravili odabir elemenata. Opremljenost domaćinstva elementarnom infrastrukturom prikazali smo u prethodnom poglavlju. U tablici 3 dajemo prikaz rezultata o (ne)posjedovanju nekih »redovnih« elemenata suvremenog standarda (stroj za pranje rublja, usisavač, telefon, televizor u boji), a u tablici 4 rezultate opremljenosti domaćinstva nekim »luksuznim« i umjetničkim predmetima (stroj za pranje posuđa, Hi-Fi linija, biblioteka, umjetničke slike).

Opremljenost navedenim elementima, kako pretpostavljamo, cilj je većine porodica i domaćinstava. Ti elementi olakšavaju i obogaćuju mogućnost života. Kao što je vidljivo iz tablica, kvalitet života društvenih grupa, koji ta opremljenost generira, međusobno se veoma razlikuje. Direktori, političari i obrtnici najbolje su situirani, radnici i seljaci ponovo su na začelju, dok je veći dio inteligencije i službenika smješten u srednju zonu. Očigledno je da nismo posebno bogato društvo, budući da su prosjeci za društvene grupe kod

¹¹ Pored onih koji će ovdje biti prezentirani, istraživanja je prikupilo informacije o posjedovanju slijedećih elemenata: centralnog ili etažnog grijanja; gradskog zemnog plina; vrta; bazena; bojlera; električnog ili plinskog štednjaka, hladnjaka, radio-aparata, gramofona, foto-aparata, kamere, video-uređaja, vrijednog muzičkog instrumenta, te još nekih.

pojedinih elemenata opremljenosti relativno niski. U pravilu, što element ima manje »redovni«, a više »luksuzni« i umjetnički karakter, udio posjednika je općenito manji. Međunarodne komparacije bi vjerojatno pokazale da je slična distribucija i u drugim društvima, s tim da je ukupna slika zavisna od razvijenosti društva.

Tablica 3

OPREMLJENOST DOMAĆINSTVA NEKIM »REDOVNIM«
PREDMETIMA (‰)

Društvena grupa	Predmet	Nema usisavač	Nema stroj za rublje	Nema telefon	Nema televizor o boji
P (401)		2,5	3,5	20,7	23,2
D (384)		1,3	1,6	14,8	15,4
IS (411)		4,4	3,2	28,0	27,3
IP (399)		5,5	6,8	27,8	33,3
S (410)		6,3	13,1	48,0	43,7
KV (406)		19,5	4,4	70,0	72,4
NKV (402)		45,5	33,8	63,6	87,3
O (396)		7,8	4,5	38,4	28,3
Po (410)		62,4	34,4	90,7	88,5

Tabela 4

OPREMLJENOST DOMAĆINSTVA NEKIM »LUKSUZNIM«
I UMJETNIČKIM PREDMETIMA (‰)

Društvena grupa	Predmet	Ima stroj za pranje suda	Ima Hi-Fi uređaje	Ima biblioteku (100 knjiga i više)	Ima umjetničke slike
P (401)		14,5	21,2	66,6	29,9
D (384)		20,1	24,0	53,6	22,4
IS (411)		14,8	22,9	51,6	23,4
IP (399)		20,1	26,1	59,4	27,8
S (410)		5,9	14,6	30,5	10,5
KV (406)		2,7	7,9	10,3	3,4
NKV (402)		1,7	1,7	2,2	1,2
O (396)		16,4	27,0	22,0	14,9
Po (410)		1,2	1,0	0,7	1,0

Ovdje valja napomenuti da aktuelno stanje društvene i ekonomske krize, koje traje duže vreme, udaljava manje imućne pojedince i društvene grupe od mogućnosti nabavljanja navedenih elemenata, s tim da postojeći upotrebom dotrajavaju. Imućniji slojevi i pojedinci također imaju svoje probleme, s tim da se oni rijetko tiču pitanja kupaone, parketa, ili pak stroja za pranje rublja, a većim dijelom luksuznih elemenata materijalnog standarda i razno-

vršnjeg načina života. Može se pretpostaviti da će produbljavaње ekonomske i društvene krize povećavati i razlike u opremljenosti domaćinstava i društvenih grupa navedenim elementima.

Prijevozna sredstva

Posjedovanje automobila je u suvremenim uvjetima više potreba nego statusni simbol. Rang lista posjedovanja jednog ili više automobila po društvenim grupama izgleda ovako:

1. direktori	92%	5. inteligencija potrebnog rada	77%
2. političari	88%	6. službenici	76%
3. inteligencija sistemskog rada	83%	7. KV/VKV radnici	58%
4. obrtnici	82%	8. »čisti« seljaci	37%
		9. NKV/PKV radnici	35%

Pojava posjedovanja dva automobila najrasprostranjenija je među obrtnicima (17%), inteligencijom potrebnog rada (12%), političarima (10%) i direktorima (8%).¹²

Motociklom raspolaže cca 5—6% političara, direktora i pripadnika inteligencije, 14—15% službenika, radnika i obrtnika, te 20% individualnih poljoprivrednika.

Kombi se kao prijevozno sredstvo pojavljuje u nekom značajnijem razmjeru samo kod obrtnika (11%), kojima najvjerojatnije služi kao sredstvo za rad.

Što se »luksuznih« prevoznih sredstava tiče, situacija je slijedeća. Među političarima, direktorima i inteligencijom motorni čamac posjeduje njih 10—12%, među službenicima 8%, među obrtnicima 6%. Radnici i seljaci se, čini se, malo voze motornim čamcima. Među radnicima takvih je 3%, a među seljacima tako nešto je imao svega 1 ispitanik. Jedrilicom, odnosno jahtom, raspolaže mali broj pojedinaca, s tim da je takvih među inteligencijom potrebnog rada 3%, a među političarima i direktorima 1,5%. Pripadnici ostalih društvenih grupa pojavljuju se s pokojim počasnim izuzetkom, s tim da ni jedan NKV radnik, te nijedan individualni poljoprivrednik ne gaji ovaj oblik dokolice.

Način i mjesto provođenja godišnjeg odmora

Način provođenja godišnjih odmora, kao i način provođenja slobodnog vremena uopće, značajan je indikator kvaliteta svakidašnjeg života. U okviru ovog istraživanja od ispitanika smo tražili informacije o mjestu i načinu provođenja godišnjih odmora u posljednjih pet godina (1979—1983.). Iz obrade smo izdvojili podatke za 1983. godinu i ovdje ih sažeto prikazujemo.

U pogledu mjesta provođenja godišnjeg odmora, valja prvo istaći one koji nikuda nisu išli, već su ga proveli kod kuće. Pretpostavljamo da su nerijetko razlog tome financijske mogućnosti. Kod kuće je ostalo 23% političkih rukovodilaca i direktora, 24% pripadnika inteligencije, 27% obrtnika, 32%

¹² Prikupljeni su podaci o tipu i godištu automobila. Pretpostavljamo da su ti podaci indikativni, ali u tako nešto ovdje nismo mogli ulaziti.

službenika, te 65% radnika. Među onima koji su nekuda putovali, kao mjesto provođenja godišnjeg odmora, kod svih društvenih grupa, na prvom je mjestu bilo more. Na more je išlo 68% političara, 64% direktora, 63% pripadnika inteligencije sistemskog rada, 58% pripadnika inteligencije potrebnog rada, 54% službenika, 38% obrtnika, 25% KV radnika, 14% NKV radnika i 1% individualnih poljoprivrednika.

U pogledu načina provođenja slobodnog vremena (ako izuzmemo već spomenute ostajanje kod kuće), najaktuelniji je, kod svih društvenih grupa bio odlazak u goste kod rodbine i prijatelja (raspon: 28% inteligencija, 13% radnici i obrtnici). U pogledu korištenja privatnog smještaja, raspon se kreće od 19% kod inteligencije, do 2% kod NKV radnika, dok je boravak u svojoj drugoj kući, ili vikendici, upražnjavalo 20% političara — na gornjem polu, i 2% radnika — na donjem polu. U hotelima je boravilo 11% političara i pripadnika sloja inteligencije, te 1% radnika.

Ukratko, vidljivo je da radništvo većim dijelom godišnji odmor provodi kod kuće, dok onaj dio koji nekuda putuje koristi jeftinije i manje atraktivne aranžmane i lokacije. Najkvalitetnije se, u pogledu mjesta i načina, odmaraju rukovodeći kadrovi, s tim da oni, naravno, najmanje ostaju kod svojih kuća. Oko 50% obrtnika, te 1/3 službenika koji nekuda idu, snalaze se na različite načine, dok je inteligencija smještena u sredini ljestvice kvaliteta provođenja godišnjih odmora.

Pretpostavljamo da će se razlike u pogledu mjesta i načina provođenja godišnjih odmora, u uvjetima pada životnog standarda, povećavati. Dakako, na štetu manje imućnih slojeva, među koje prije svega spada radništvo. Broj onih koji će ostajati kod kuće će se naprosto uvećavati.¹³

* * *

Na kraju bismo ustvrdili da se, na temelju prikazanih rezultata, može zaključiti kako postoji upečatljiva povezanost između tipa uloge u podjeli rada i razine materijalnog kvaliteta svakidašnjeg života društvenih grupa koje su činile temelj kvotnog uzorka. Moglo bi se reći da se u imovinskom, materijalnom pogledu, u gornjem dijelu društvene ljestvice nalaze političari i direktori. Tom »upravljačkom« sloju imanentna je relativno najviša razina kvaliteta svakidašnjeg života, mjereno prikazanim pokazateljima.

U središnjem dijelu društvene ljestvice, konstruirane na temelju »imati« — pokazatelja, nalaze se slijedeće društvene grupe: inteligencija sistemskog rada, inteligencija potrebnog rada, službenici i obrtnici. U pogledu tipa uloge u podjeli rada, riječ je o konglomeratu tzv. »posrednih« slojeva »inteligencija sistemskog rada, veći dio inteligencije potrebnog rada i manji dio službenika), »izvršnih« slojeva (manji dio inteligencije potrebnog rada i veći dio službenika), te obrtnika-privatnika. Tom konglomeratu društvenih grupa u prosjeku je imanentna srednja razina kvaliteta svakidašnjeg života, mjereno prika-

¹³ Na ovakav preliminarni zaključak upućuju i rezultati nekih istraživanja. Vidi npr.: Uvjeti života i rada — mišljenje ukupnog i zaposlenog stanovništva, ZIT/CEMA (materijal za X kongres Saveza sindikata Jugoslavije), Beograd, 1986, str. 36-37.

zanim pokazateljima. Dijelovi pripadnika tih društvenih grupa prema određenim pokazateljima »gostuju« u »bogatijim« grupama, a dijelovi u slabije stojećim.

U donjem dijelu društvene ljestvice nalaze se radnici i individualni poljoprivrednici — »čisti« seljaci. Radništvo kao »izvršni sloj« u podjeli rada i društveno marginalizirano seljaštvo žive relativno najnižu razinu kvaliteta svakidašnjeg života, mjereno prikazanim pokazateljima.

Mjesto pojedinca i društvenih grupa u globalnoj podjeli rada determinira i razinu materijalnih uvjeta života, koji sa svoje strane dodatno suodređuju društveni položaj pojedinaca i društvenih grupa u ukupnoj socijalnoj strukturi društva.

Vladimir Lay

QUALITY OF EVERYDAY LIFE OF SOCIAL GROUPS

The basic material indicators, used in a survey of quality of everyday life were: household incomes, conditions of housing, house-equipment, transportation, and spending of summer holidays. The basic social groups were: political rulers, managers, intellectuals of so called »system labour«, intellectuals of »socially necessary labour«, clerks, skilled workers, unskilled workers, private craftsmen, and individual agricultural producers. The results of survey confirmed hypothesis: there is a hierarchy in quality of life (as measured according to the indicators) which corresponds to the hierarchy of social groups. At the top are politicians and managers, at the bottom are workers and peasants. In the middle of social structure (as well as with the medium quality of life) are intellectuals, craftsmen and clerks. The position in global division of labour determines some basic material aspects of everyday quality of life.